

Marko Jelenić, *Kanfanar 1811. – 1825. Demografska kretanja i svakodnevica u životu jedne župe, Kanfanar: Udruga za očuvanje i promociju baštine Dvegrajci, 2017., 278 str.*

Zalaganjem Općine Kanfanar i Udruge Dvegrajci tiskana je 2017. godine knjiga autora Marka Jelenića *Kanfanar 1811. – 1825. Demografska kretanja i svakodnevica u životu jedne župe*. Knjiga se sastoji od 10 poglavlja koja govore o prilikama na području kanfanarske župe za navedeno razdoblje te se slijedom toga autor osvrnuo na sljedeće teme: 1. Nekoliko povijesnih crtica o Dvigradu i Kanfanarštini tijekom srednjega i novoga vijeka; 2. Pregled historiografije o Kanfanarštini tijekom srednjega i novoga vijeka; 3. Nekoliko crtica o administrativnom ustrojstvu za vrijeme francuske i austrijske uprave; 4. Crkvena prošlost Župe sv. Silvestra; 5. Bilježnički spisi Gašpara Medena; 6. Nekoliko crtica o otvaranju škole u Kanfanaru; 7. Kanfanar u dokumentima franciskanskoga katastra; 8. Brojčano stanje stanovništva u prva dva desetljeća XIX. stoljeća; 9. Demografsko kretanje na Kanfanarštini za Napoleonove uprave; 10. Razdoblje Druge austrijske uprave. Izuzevši prva tri poglavlja, preostala su podijeljena na više cjelina koje se detaljnije bave određenom temom. Knjiga sadrži predgovor, potom popise korištenih izvora i literature, trojezični autorski sažetak (hrvatski, engleski i talijanski), indeks mjesta i pojmova, indeks imena, bilješku o piscu i pogovor te izvode iz recenzija.

1. Poglavlje: Nekoliko povijesnih crtica o Dvigradu i Kanfanarštini tijekom srednjega i novoga vijeka (str. 7 – 16). Autor donosi kratku povijest kraja navodeći prapovijesne arheološke lokalitete na području Kanfanarštine. Poseban je osvrt pružen o srednjovjekovnom Dvigradu, koji po riječima samoga autora »zauzima posebno mjesto u kolektivnoj i individualnoj svijesti ljudi toga kraja«. Inače sâm naziv Dvigrad svjedoči o postojanju dvaju gradova u prošlosti, Montecastello i Castel Parentino, koji je od 11. st. napušten te se njegovo stanovništvo preselilo u Montecastello. Novonastalo naselje objedinilo je, prema riječima autora, funkcije obaju gradova te ono postaje naseobinom pod imenom Dvigrad. U tekstu se daje osvrt i na arhitekturu grada, opisuju se radovi na proširenju fortifikacijskoga sustava, obnova crkve sv. Sofije te samoga naselja. Paganino Doria, đeneveški admiral, opustošio je 1354. godine Dvigrad pri čemu mu je pomagalo i stanovništvo Sv. Lovreča Pazenatičkoga. U povijesti su ovoga kraja važnu ulogu imali benediktinci čiji je samostan sagrađen 980. godine, a prema predaji osnovali su ga sljedbenici sv. Romualda. Prvi opat koji se u dokumentima spominje 1194. godine zvao se Jeruzalem, a posljednji je znani Benedetto di Tomaseo. Kako se dalje navodi, sama opatija postojala je do 1449. godine. Južno od Dvigrada bilo je smješteno najstarije groblje koje je s vremenom napušteno, a novije je sagrađeno uz crkvu sv. Marije od Lakuća te je i danas u funkciji. U danima najjačega razvoja u gradu je obitavalo oko 1500 žitelja. Epidemije kuge, malarije, teške ekonomske prilike te Uskočki rat rezultirali su napuštanjem grada u prvoj polovici 17. stoljeća. Nakon toga stanovništvo se naseljava na drugim lokalitetima, preseljenjem u Barat ili Kanfanar, a dijelom i u nova naselja koja su osnivali prebjeci pred turskim osvajanjima iz Hercegovine i Dalmatinske zagore.

2. Poglavlje: Pregled historiografije o Kanfanarštini (17 – 20). U ovom se poglavlju autor osvrće na literaturu nastalu temeljem proučavanja kanfanarske prošlosti. Prema njegovim je riječima vidljiv interes određenoga broja znanstvenika za povijesne teme koje se dotiču ovoga kraja. Naglašena je važnost rada Udruge Dvegrajci i njezina organiziranja znanstvenih skupova »Crtice iz povijesti Kanfanarštine« te izdavanja *Dvegrajskoga zbornika* u tri sveska dosad. Za istraživanje prošlosti Dvigrada izuzetno je važno objavljivanje *Dvigradskoga statuta*, prvo u prijepisu Mirka Zjačića, a potom i u kasnijem prijepisu i prijevodu Jakova Jelinčića. Za proučavanje je života jednoga srednjovjekovnog grada *Dvigradski statut* primarno i neprocjenjivo vrelo povijesnih podataka. Autor je naveo i druge istraživače koji su se u svom radu doticali kasnijih faza razvoja Dvigrada u srednjem i novom vijeku, kao što su Branko Marušić, Giovanni Radossi, Miroslav Bertoša, Maurizio Levak, Slaven Bertoša i dr. Autor također spominje i novigradskoga biskupa Giacoma Filippa Tomasinja koji opisuje opustjeli Dvigrad i opće siromaštvo čitavoga kraja. S vremenskim odmakom, u 19. i početkom 20. st. rastao je i istraživački interes za ovo područje, pa autor navodi najvažnije istraživače koji su se područjem Dvigrada bavili u svom radu: Bernardo Benusi, Camilo de Franceschi, Bernardo Schiavuzzi, Antun Pogaschnig. Istaknuo je potom i da su u Državnom arhivu u Pazinu pohranjeni arhivski izvori koji govore o tom razdoblju iz prošlosti Kanfanarštine dok se matične knjige nalaze u arhivu Župe sv. Silvestra, uz ostale spise koji svjedoče o životnoj svakidašnjici.

3. Poglavlje: Nekoliko crtica o administrativnom ustroju za vrijeme francuske i austrijske uprave (21 – 23). Nakon propasti Mletačke Republike 1797. godine ovo područje prelazi pod austrijsku upravu. Ukidanjem Carske i kraljevske privremene vlade 6. ožujka 1804. područje bivše mletačke Istre pridruženo je Tršćanskoj pokrajini. Razdoblje kratkotrajne austrijske uprave od sedam godina nije bilo dovoljno dugo za važne promjene na institucionalnom planu te samim time nije ostavilo traga u individualnim i kolektivnim svijestima po riječima autora. U vremenu od 1806. do 1813. godine uslijedilo je kratkotrajno razdoblje francuske uprave. Područje nekadašnje mletačke Istre početkom 1806. godine pripojeno je Kraljevini Italiji sa sjedištem u Milanu. Istarski je departman podijeljen na koparski i rovinjski distrikt, pod čiju jurisdikciju ulazi i Kanfanar. Potpisivanjem Schönbrunnskoga mira 1809. godine ustrojene su Ilirske pokrajine sa sjedištem u Ljubljani. U ovom je razdoblju Crkva odijeljena od države, svi su stanovnici stekli građanski status, a sudstvo i uprava također se mijenjaju. Upravna i sudbena vlast također su odijeljene jedna od druge, ukinute su povlastice temeljem rođenja i dopuštena je sloboda vjeroispovijesti. Početkom 1813. godine Istra postaje dijelom Austrijskoga primorja sa sjedištem u Trstu jer je opet došla pod Austriju. Od te je godine na čitavom Poluotoku uspostavljena austrijska vlast te je završeno dinamično razdoblje stalnih promjena na institucionalnom planu. Općenito gledano, u navedenim je okolnostima područje Kanfanarštine ipak doživjelo značajan društveni napredak do kraja drugoga desetljeća 19. stoljeća.

4. Poglavlje: Crkvena prošlost Župe sv. Silvestra (24 – 75) sadrži sljedeće cjeline: 4.1. Župna crkva sv. Silvestra; 4.2. Prihodi župe sv. Silvestra; 4.3. Popis kanonika, župnika te ubiratelja desetina; 4.4. Vizitacija biskupa Antonija Peteanija Kanfanaru 1831.; 4.5. Inventar crkve sv. Silvestra iz 1818.; 4.6. Inventar crkve sv. Duha u Korenićima i sv. Marije

Magdalene u Šorićima; 4.7. Imovina župnika; 4.8. Kraća zaključna razmatranja, nakon čega slijede četiri priloga odnosno popisi crkvenih inventara. Autor se kratko osvrće na povijest gradnje i proširenja crkve sv. Silvestra o čemu, prema njegovim riječima, svjedoče arhivski dokumenti, nacrti, ali i epigrafski natpisi na unutarnjim i vanjskim zidovima crkve. Napuštanjem Dvigrada u drugoj polovici 17. st. crkva sv. Sofije gubi na važnosti te stanovništvo od porečkih biskupa traži preseljenje župnoga sjedišta u kanfanarsku crkvu sv. Silvestra. No, želji puka nije odmah udovoljeno 1701., nego tek 1714. godine. Preseljenje je župnoga sjedišta bilo važno pitanje za kanfanarsku župu. Razlog je izostanka puka na služenju svetih misa u crkvi sv. Sofije dobrim dijelom bio i u činjenici što je stanje crkve bilo loše i zapravo potpuno neadekvatno za liturgijska slavlja. Autor dalje opisuje crkvu sv. Silvestra, gradnju, unutrašnjost crkve s opisima sakristija, glavnoga oltara sv. Sofije i pomoćnih oltara sv. Antuna Padovanskoga i sv. Marije od Ružara. Uvid u život na području Kanfanarštine moguće je dobiti i praćenjem stanja prihoda Župe sv. Silvestra, pa tako autor dalje navodi prihode zbornoga kaptola za razdoblje od 1819. do 1825. godine koje je župa ubirala, što je bilježio kanonik i župni ekonom Martin Meden. Dokumentacija sadrži podatke o ekonomskim, gospodarskim i poljoprivrednim odnosima iz kojih se može iščitati teška gospodarska situacija, što u praksi znači nemogućnost ubiranja nekih nameta od siromašnih seljaka, a što se posebice odnosilo na prijelaz 1816. u 1817. godinu do čega je došlo zbog posljedica lošega uroda. Autor se u poglavlju dalje osvrće na popis kanonika, župnika i ubiratelja desetina te posebno spominje još i knjigu *Atti del Capitolo* u kojoj su navedeni kanonici, župnici, ubiratelji desetine i svi župni službenici između 1765. i 1925. godine. Četveročlani je zbor kanonika, koji je ukinut 1843. godine, imao sljedeća zaduženja: morao je predvoditi bogoslužje, dijeliti sakramente, voditi župne spise i skrbiti o njima, paziti na imovinu župe i naučavati vjeru. Nadalje su navedeni kanonici i klerici koji su se potpisivali talijanskom grafijom premda su najvećim dijelom pripadali hrvatskoj etničkoj zajednici. Ubiratelji su desetine većinom bili iz Kanfanara i okolice, hrvatskoga podrijetla (s hrvatskim prezimenima), a rjeđe se radilo o ljudima talijanskih prezimena koji nisu potjecali iz ove župe. Spajanjem Porečke i Pulske biskupije 1828. za biskupa je imenovan Antonio Peteani koji je 1831. godine obnovio praksu biskupskih vizitacija, odnosno posjećivanja istarskih župa. Autor navodi da je u ljeto 1831. godine biskup boravio u Kanfanaru gdje je bio srdačno dočekan. Spisi u svezi s njegovom vizitacijom čuvaju se u Biskupijskom arhivu u Poreču te, kako se navodi, pružaju uvid u materijalno stanje i stanje duha same župe. Kad se govori o materijalnom stanju Crkve, valja napomenuti da je ono bilo slično stanju u drugim istarskim župama toga vremena, dakle, jednom riječju – oskudno. Sama crkva i njen inventar iziskivali su hitan popravak, a ponajprije krov crkve koji je prokišnjavao te posljedično uništavao inventar. Župna je kuća također bila u lošem stanju, neprikladna za život, pa župnik nije ni boravio u njoj. U radu se dalje navodi crkveni inventar Sv. Silvestra iz 1818. godine kojim je obuhvaćen popis nepokretne i pokretne imovine, razvrstane unutar nekoliko kategorija. Inventar je u svibnju 1818. sastavio kanonik i župni ekonom Martin Meden. Inventar pokazuje da je crkva sv. Silvestra posjedovala velik broj vrijednih predmeta, od kojih su neki imali veliku umjetničku vrijednost premda su crkvena primanja bila skromna. Autor je također naveo inventare crkava Sv. Duha u Korenićima i sv. Marije

Magdalene u Šarićima, a koje je također popisao kanonik i župni ekonom Martin Meden, uz nazočnost distriktualnoga predstavnika Marcella Maranija te savičenskoga načelnika Matea Doblanića. U obama se slučajevima radilo o manjim crkvama, čija je umjetnička i materijalna vrijednost znatno zaostajala za župnom crkvom sv. Silvestra. Ovo poglavlje autor završava zaključnim razmatranjem te prilozima/popisima crkvenih inventara ranije navedenih triju crkava.

5. Poglavlje: Bilježnički spisi Gašpara Medena (76 – 95) obuhvaća sljedeće dokumente i potpoglavlja: 5.1. Oporuka Foške Radetić; 5.2. Oporuka Ane Katarine Burić; 5.3. Oporuka Šime Banka; 5.4. Donacija Miha Pušara; 5.5. Ugovor između Zvana Maružina i Zvana Pucića; 5.6. Vraćanje duga Martina Okreta; 5.7. Ugovor Nazarija Lugnanija sa sinom; 5.8. Zaključna razmatranja, nakon čega slijede prilozi. U ovom poglavlju autor skreće pozornost na zanimljiv izvor informacija koje također svjedoče o životu na području Kanfanarštine. Autor je, naime, upozorio na fond dvigradskih/kanfanarskih bilježnika u Državnom arhivu u Pazinu, koji obuhvaća oporuke, kupoprodajne ugovore i ostale spise. Bilježništvo u Istri bilo je dobro zakonski određeno i dobro organizirano, kao što je, uostalom, bio slučaj i diljem Austrijskoga Carstva. Analizirano je sedam isprava bilježnika Gašpara Medena, od čega tri oporuke, jedna donacija i tri ugovora. Prema riječima autora isprave su pisane urednim rukopisom na talijanskom jeziku. Većinom su sastavljene u bilježničkom uredu u Kanfanaru, a manjim dijelom na drugim mjestima. Gradivo ovakve naravi daje uvid u imovinske i obiteljske odnose u razdoblju za koje je provedeno istraživanje. Ugovori koje autor navodi jesu jedan kupoprodajni te dva vezana za reguliranje novčanoga dugovanja. U zaključnom se razmatranju na kraju poglavlja ukazuje na važnost bilježničkih spisa za razumijevanje društvenih i obiteljskih odnosa s početka 19. stoljeća.

6. Poglavlje: Nekoliko crtica o otvaranju škole u Kanfanaru (96 – 97). Austrijska uprava inicirala je osnivanje škola na području Istre. Školski je sustav bio osmišljen za vrijeme Marije Terezije. *Allgemeine schulordnung*, kao opći sustav, zamišljen je prema inicijativi opata Johanna Ignaza von Felbigera. Na području Istre uspostavljen je nakon 1816. godine po uzoru na četverogodišnju školu. Na području Kanfanara austrijska je vlada namjeravala otvoriti školu (1816. – 1818.), a radilo se o glavnoj školi (Caposcuole) u trajanju od dviju godina. Školu su trebala pohađati djeca u dobi od 7. do 14. godine starosti. Područje je Kanfanarštine imalo 817 mogućih školskih polaznika, međutim, školu je pohađalo 67-ero djece. Usprkos financijskim poteškoćama kanfanarska je škola, prema navodima autora, sigurno djelovala 1819. godine kad je imala jednoga zaposlenog učitelja, a devet godina kasnije u školi su bila zaposlena dvojica učitelja. Kanonik Martin Meden bio je kateheta, a učitelj Giovanni Jentschitsch.

7. Poglavlje: Kanfanar u dokumentima Franciskanskog katastra (98 – 131) sadrži sljedeće cjeline: 7.1. Prva izmjera Kanfanarštine; 7.2. Poljoprivredna i klimatska kretanja; 7.3. Prebivalište zločinaca i nemorala; 7.4. Kretanje cijena namirnica i usluga rada 1824.; 7.5. Toponimija Kanfanarštine; 7.6. Kraća zaključna razmatranja te Prilog. S ciljem uspostave porezne reforme bilo je potrebno premjeriti zemljišta analizom stanja na terenu. Carskim je patentom iz 1817. godine car Franjo I. naredio izradu katastra – poznatoga

pod nazivom *Franciskanski katastar*. Kako je Istra kao bivši mletački posjed bila nova carska stečevina, ukazala se potreba premjeravanja terena. Topografske su karte izrađene od 1818. do 1822., a rad na izradi cjelokupnoga katastra trajao je do 1840. godine. Fond se *Franciskanskoga katastra* za područje kanfanarske općine čuva u Državnom arhivu u Trstu, a digitalne preslike u Državnom arhivu u Pazinu. Građa koja se odnosi na Kanfanar obuhvaća kartografski materijal: katastarske elaborate s opisima općinskih granica te popisima poljoprivrednih i izgrađenih čestica, popisima nepodijeljenih dobara i vlasnika čestica, elaborate o vrijednosti te reklamacije. Na području Općine Kanfanar premjeri započinj u siječnja 1819. utvrđivanjem općinskih granica između Rovinja, Kanfanara i Bala. Katastarska općina Kanfanar u svoje je područje uključivala Kanfanar, Mariće, Buriće i Maružine. Druga sela koja su pripadala kanfanarskoj župi i koja su u sastavu današnje Općine ulazila su u sastav Općina Mrgani i Sošići. Godine 1824. osnovano je višečlano povjerenstvo za utvrđivanje vrste i kvalitete terena. Sastav je povjerenstva uključivao distriktualnoga predstavnika, mjeritelja, općinskoga službenika, općinske predstavnike, predstavnika posjednika i kazivače. Povjerenstvo je 1824. godine sastavilo izvješće o stanju na Kanfanarštini te je navedena slika stanja i života na tom području u prikazu različitih podataka. Prometna je povezanost bila loša. Godine 1824. na Kanfanarštini su postojale smo tri ceste dovoljne širine za prolazak zaprežnih kola. Jedna je vodila preko Žminja za Pazin, druga preko Sošića i Rovinjskoga Sela u pravcu Rovinja i treća preko Savičente za Vodnjan i Pulu. Iste je godine od popisanih 594 stanovnika bilo 290 muškaraca, od toga radno sposobnih 193, te 303 žene u 124 kuće. Poljoprivredno je zemljište uključivalo oranice, oranice s vinogradima, vinograde, livade, pašnjake, šume, vrtove, posjede i neplodne terene. Klima je bila umjerena, a zrak zdrav. Međutim, na seoskom je području bilo drugačije. Stanovništvo je živjelo u štalama koje su često prokišnjavale, dakle, u lošim higijenskim uvjetima, s domaćim životinjama, i uz lošu prehranu. Nepovoljne su klimatske prilike utjecale, pak, na količinu i kvalitetu uroda (česte kiše, zadržavanje mraza na tlu, tuča, suša otežavali su i inače teške životne prilike na selu). Autor potom navodi ritam poljoprivrednih radova, podatke o vrsti i broju domaćih životinja. Najviše su se uzgajale žitarice, vinova loza i krmno bilje, a voće malo. Najcejenjeniji su proizvodi bili drvo, vinova loza i pšenica. Kanfanarština je bila poznata i po razbojništvu i broju zločinaca koji su se ondje skrivali ili su potjecali s toga područja. U svezi s cijenama namirnica i usluga rada u 1816./1817. godini zabilježeno je da su cijene zbog lošega uroda i nestašice znale porasti i do tri puta. Za prehranu je stanovništvo najviše koristilo pšenicu za kruh dok se kukuruz malo uzgajao i koristio. U tekstu se dalje govori o toponimima na primjerima knjige *Stanja duša* u kojoj su na početku popisani svi lokaliteti na području Župe sv. Silvestra s 22 naseljena lokaliteta. Navodi se da su mnoga naselja dobila ime po prezimenima obitelji koje su ih osnovale. Unutar *Franciskanskoga katastra* ima više antroponima s područja Kanfanarštine, ne samo naselja nego i šuma, stancija i vinograda. Unutar građe *Franciskanskoga katastra* pisalo se talijanskom grafijom na talijanskom i njemačkom jeziku, s obzirom da se kod premjeravanja hrvatski jezik nije koristio, toponimi su većinom talijanizirani, ali je jedan dio ostavljen i u izvornom obliku. Ruševine se Dvigrada spominju na njemačkom

jeziku *Ruinen von Duecastelli*. Autor dalje donosi cjelovit popis toponima te zaključno razmatranje.

8. Poglavlje: Brojčano stanje stanovništva u prva dva desetljeća XIX. stoljeća (132 – 144) sadrži: 8.1. Popis stanovništva i naselja; 8.2. Kraći zaključak. Nakon propasti Mletačke Republike u više su navrata u relativno kratku razdoblju obavljani popisi stanovništva 1803. i 1806. godine s podacima o broju, spolnoj strukturi i starosti. Temeljem ovih je popisa 1811. godine francuska uprava sastavila svoj, a za potrebe izrade *Franciskanskoga katastra* izvršena su još dva nova popisa 1819. i 1824. godine. Prema navodu autora, na području Župe sv. Silvestra 1803. godine obitavalo je 1165 ljudi (597 muškaraca i 563 žene). Isti je broj naveden u popisu izrađenom tri godine kasnije. Francuske su vlasti 1811. godine sastavile novi popis te je sam Kanfanar imao 301 stanovnika. Popis iz 1811. godine daje jasnu sliku istarskoga područja s lošim demografskim stanjem koje je bilo tek posljedicom ratova, neimaštine i gladi. Dalje se navodi matična knjiga *Stanja duša* s podacima o kućama, stanovništvu, spolu, godinama. Iz navedenoga je vidljivo da je područje Kanfanarštine obuhvaćalo 22 naseljena lokaliteta. U spomenutoj knjizi *Stanja duša* popisom su obuhvaćene kuće s njihovim kućnim brojevima na području koje se dijeli na tri administrativna područja: Kanfanar s okolicom, Kontradu i Prikodragu. Autor navodi više generacija članova obitelji koje su živjele pod istim krovom (3 generacije). Knjiga *Stanja duša* na kraju prikazuje zbroj svih stanovnika s područja Župe sv. Silvestra koji je sastavljen na Božić 1826. godine, a uključuje 1208 stanovnika. Knjiga *Stanje duša* pruža uvid o prezimenima na području Župe sv. Silvestra. Neka od njih i danas postoje, a neka su se izgubila tijekom proteklih 200-tinjak godina. Autor upozorava i na rad Jakova Jelinčića »Knjiga stanja duša Župe Kanfanar« gdje je naveden popis stanovnika po selima i njihova prezimena. Poglavlje završava kraćim zaključkom.

9. Poglavlje: Demografska kretanja na Kanfanarštini za Napoleonske uprave (145 – 164) ima sljedeće cjeline: 9.1. Kretanje mortaliteta 1811.; 9.2. Ritmovi vjenčanja 1811.; 9.3. Ritmovi nataliteta 1811.; 9.4. Zaključna razmatranja te prilozi. Dolaskom francuske uprave i sukladno odvajanju Crkve od države, vođenje se matičnih knjiga oduzima Crkvi i prebacuje se na matične urede premda je zbog maloga broja pismenih ljudi bilo teško pronaći odgovarajuće osoblje. Na području Kanfanara u matične su knjige upise unosili općinski službenici Giuseppe Basilisco i Giovanni Morosini te kanonik Martin Meden. Za ovo područje nisu sačuvane sve matične knjige iz razdoblja francuske uprave, uz izuzetak civilne matične knjige umrlih, rođenih i vjenčanih. Zanimljivost je i činjenica da su u jednoj matičnoj knjizi upisivani navještaji vjenčanja, a sama vjenčanja u drugoj. Praćenje stanja mortaliteta 1811. godine pokazuje 56 smrtnih slučajeva što predstavlja blag porast smrtnih slučajeva s 31 ženom, 24 muškarca i 11 djece starosti do dvije godine. Inače, izračun prosječne životne dobi uključuje i podatke o smrtnosti male djece. Što je ta stopa veća, kraća je i prosječna životna dob promatranoga uzorka populacije. U svezi s visokom smrtnošću djece, po riječima autora, ona se nije u to vrijeme razlikovala od uobičajene europske razine. Populacija se Kanfanarštine pretežito bavila poljoprivredom te je povezana sa svojim krajem koji je rijetko napuštala. U tabličnom je prikazu naveden broj umrlih prema naselju i mjesecima u odnosu na broj stanovnika za 1811. godinu. Podatci o sklopljenim

brakovima za navedenu godinu prikazuju da su sklopljena dva braka. Teške su ekonomske prilike, vojni nemiri, promjena klime, nestašice hrane utjecali na mali broj sklopljenih brakova. Prema demografskim bi pokazateljima na 1000 stanovnika 7 – 8 sklopljenih brakova unutar jedne godine bio odgovarajući broj, stoga je očito da je Kanfanar izuzetak sa samo dva sklopljena braka. Stopa nataliteta iz *Matične knjige krštenih* pokazuje da je rođeno 41 dijete 1811. godine, od čega 12 u samom Kanfanaru, a ostatak u okolnim selima. Tablica rođenih prema naseljima, broju stanovnika, mjesecima, spolu pokazuje da je rođen gotovo isti broj muške (21) i ženske (19) djece. Slijedi zaključno razmatranje te dva priloga.

10. Poglavlje: Razdoblje druge Austrijske uprave 1815. – 1825. (165 – 243) ima sljedeće cjeline: 10.1. Uvodne napomene; 10.2. Matična knjiga Kanfanara; 10.3. Početak krize 1815./1816.; 10.4. Razmjeri smrtnosti 1817.; 10.5 Razmjeri smrtnosti 1818. – 1823.; 10.6. Nova kriza mortaliteta 1824.; 10.7. Ritmovi vjenčanja u Kanfanaru; 10.8. Ritmovi krštenja u Kanfanaru; 10.9. Zaključak. Negativan je demografski trend na području Europe posebno zabilježen u prvim dvama desetljećima 19. stoljeća. Godine 1816./1817. demografske su krize sa značajnim povećanjem većega broja umrlih zbog niza nepovoljnih okolnosti: političkih, vojnih, ekonomskih i klimatskih. Malo ledeno doba koje je trajalo do oko 1850. imalo je jako oštro razdoblje od 1770. do 1820. godine. Godine gladi (1816./1817.), prema navodima autora, odavno je tema istraživanja. Od Kine do SAD-a gotovo čitava Europa bilježi povećanje stope mortaliteta. Klimatske su anomalije nastale kao posljedica nekoliko uzastopnih vulkanskih erupcija vulkana Tambora na otočju Sumbawa u Indoneziji. Smanjena količina Sunčeve svjetlosti i topline prouzročila je loše prinose, a ono što je i opstalo, bilo je trulo i neadekvatno za uporabu. To je rezultiralo visokim cijenama pšenice i nizom negativnih posljedica po pučanstvo. Na području Istre i ranije su bilježene nestašice hrane, a prva je značajna kriza bila 1803. godine. To je posljedično dovelo do višestrukoga porasta mortaliteta od uobičajenoga broja u tom razdoblju. Autor navodi istraživanje povjesničara Miroslava Bertoše o povećanoj smrtnosti prouzročenoj nedostatkom hrane, a također se navodi i zapis žminjskoga kanonika Glogovca na kraju Matične knjige umrlih. Nepovoljne su se klimatske prilike odrazile i na gospodarstvo, koje je stagniralo. U Kanfanaru su tri godine uzastopno propadali urodi (1815., 1816., 1817.), a stanovništvo je bilo prepušteno samo sebi. Što se područja Kanfanara tiče, korištena je matična knjiga umrlih *Liber defunctorum in Ecclesia S. Sophiae Canfanarij a Die 20 8bris 1815 usque ad Annum 1837*. Knjiga sadrži 98 rukopisnih stranica. Iz knjige je vidljivo da je biskup triput posjetio župu: 1831., 1834. i 1839. godine. Knjiga sadrži sljedeće podatke: vrijeme smrti, kućni broj, ime pokojnika, vjeru, spol, dob i uzrok smrti. Vjera je bila katolička, grčko-pravoslavna ili protestantska. Podatci o rođenjima i krštenjima korišteni su iz matične knjige krštenih *Liber Baptizatorum Parochie Duorum Castrorum Parentine Diocesis* s podacima od 1765. do 1828. godine. Sklapanje se brakova pratilo kroz matičnu knjigu vjenčanih. Nepovoljne su se klimatske prilike općenito odrazile na životne uvjete. Neuobičajeno hladna zima i hladno proljeće pridonijeli su propadanju usjeva, kojih je i u povoljnim uvjetima bilo malo. Najčešći je uzročnik smrtnosti kod odraslih i djece bila glad te posljedice izravno s time povezane, kao opća slabost, iscrpljenost organizma i slično. Konzumacija i ono malo živežnih namirnica koje su zbog lošega načina čuvanja i propadanja zbog truljenja (nedo-

statak topline i Sunčeve svjetlosti) bile su potencijalno opasne po život. Usljed općenito teških prilika na području Habsburške Monarhije na snazi je bila zabrana izvoza hrane u slabije razvijene pokrajine, a također valja napomenuti i potpuni izostanak državne pomoći te se Kanfanarština 1817. godine našla u tzv. demografskoj katastrofi. Demograf Massimo Livi Bacci smatra da je kriza smrtnosti nastupila kada je stopa smrtnosti udvostručena u odnosu na uobičajene vrijednosti u tom razdoblju. S obzirom da je 1817. godine u Župi sv. Silvestra zabilježeno 79 smrti, što je značilo trostruko povećanje od uobičajenoga broja, doista se radilo o velikoj krizi smrtnosti. Napominje se da je i smrtnost djece bila velika. O djeci se slabo vodila briga, majke su bile zauzete poslovima na polju i bile su odsutne po cijeli dan te su djecu čuvali najstariji, često nemoćni članovi obitelji, ili, zapravo, nitko. Dalje se u tabličnom prikazu navodi broj smrtnih slučajeva po mjesecima za oba spola u 1817. godini, ali i ostali uzročnici smrti, poput upala porebrice, dizenterije i tifusa. Opća je higijena mjesta bila loša, ulice prljave, zatrpane smećem, dio kuća u derutnu stanju, zagađena voda itd. Upise uzroka smrti u matične knjige nisu unosili liječnici, već svećenici, ograničena medicinskoga znanja, zbog čega na upisane uzroke smrti treba gledati s dozom opreza. No, bez obzira na tu činjenicu, ranije navedeni uzroci smrti zasigurno jesu bili odgovorni za velik broj zabilježenih smrtnih slučajeva. Autor dalje navodi broj umrlih po mjesecima te daje i pojedine zanimljive slučajeve. Valja napomenuti da je i na broj sklopljenih brakova u razdoblju od 1816. do 1825. godine također utjecala opća nesigurnost zbog nepovoljnih životnih okolnosti. Autor se poziva na demografa Ronalda Leea koji smatra da je prije 1800. godine prosječna dob stupanja djevojaka u brak bila 25 godina, što je u principu vrijedilo i za Kanfanar. U razdoblju od 1817. do 1825. godine za područje Kanfanarštine varira broj sklopljenih brakova u jednoj godini, a broj se sklopljenih brakova nakon kriznih godina višestruko povećavao te isto vrijedi i za ovo područje. Razlog dobrim dijelom leži i u činjenici da su u brakove ulazili udovci/udovice, često i relativno brzo nakon gubitka bračnoga partnera zbog potrebe očuvanja obitelji, rada u polju, domaćinstvu itd. Često je bila prisutna i velika razlika u godinama između supružnika, bez obzira tko je bio stariji/mlađi. U okolnostima teških uvjeta preživljavanja nerijetko su se sklapali naizgled neobični bračni savezi u kojima je mladenka bila znatno starija, a navode se i maloljetnički brakovi. Sklapali su se brakovi i s ljudima iz drugih istarskih župa. Kako je Kanfanar bio ruralna sredina, i mladenci i svjedoci najčešće su bili poljoprivrednici. Sam je ritam sklapanja brakova ovisio o poljoprivrednim radovima pa se najviše brakova sklapalo početkom godine, dok je još trajala zima, u 1. i 2. mjesecu, potom u 6. i 7., a najmanje u proljeće i jesen zbog radova u polju. Ritam rođenja i krštenja također je ovisio o teškim prilikama, klimatskim uvjetima te gospodarskom stanju. U razdoblju od 1816. do 1825. godine kršteno je 442 djece. Broj je rođene djece varirao iz godine u godinu, tako da su glad i sveopća bijeda dovele do pada kršenja i porasta stope mortaliteta među rođenom djecom. Naravno, kod poljoprivredno orijentiranoga stanovništva potreba za velikom obitelji s djecom bila je nužna radi buduće radne snage. Kumovi na krštenju uglavnom su potjecali iz rodnog sela krštenika, ali su, naravno, mogli biti i iz susjednih sela. Nezakonito rođena djeca rijetko se spominju i kod njihova krštenja ime oca nije upisivano, osim na njegovo traženje ili ako je priznao dijete pred svjedocima. Kako je ritam života u velikoj mjeri ovisio o ritmu poljo-

privrednih poslova, i rođenja djece događala su se na početku i na kraju godine. U zaključku autor navodi da je razdoblje od 1811. do 1825. godine bilo teško razdoblje diljem Europe. Klimatske neprilike, vojne aktivnosti, glad, opća neimaština i povećana stopa mortaliteta tegobe su kojih nije ni područje Kanfanarštine bilo pošteđeno. Postojale su teške godine, ali i razdoblja oporavka stanovništva kao posljedice postupnoga poboljšanja životnih uvjeta, a što se posljedično odražavalo na veći broj sklopljenih brakova, rođene/krštene djece i smanjenje stope mortaliteta.

Knjiga je opremljena sljedećim korisnim pomagalima: »Popis korištenih izvora i literature« (250 – 260), »Popis korištenih rječnika« (260), »Sažeci« (261 – 266) na hrvatskom, engleskom i talijanskom jeziku, »Indeks mjesta i pojmova« (267 – 268), »Indeks imena« (269 – 270), »Bilješka o autoru« (271), »Pogovor« (273 – 275), s izvadcima iz recenzija dr. sc. Slavena Bertoše i dr. sc. Marija Sošića, te »Sadržaj« (276 – 278).

Jasna Mrkonjić